

Mlžná komora

D. Dobáš¹, J. Gara², M. Jelínek³, L. Nagy⁴,

¹Gymnázium Christiana Dopplera, Praha,

^{2,3}Gymnázium Elišky Krásnohorské, Praha

⁴Gymnázium a SOŠZE, Vyškov

¹daviddobas@seznam.cz, ²honza.gara@gmail.com,

³miki.29@seznam.cz, ⁴ladislav.nagy@mensa.cz

Abstrakt:

Mlžná komora umožňuje pozorovat radioaktivní záření pouhým okem. Naším cílem bylo upozorovat různé typy částic a různými metodami odvodit, o jaké částice se jedná. Pomocí Helmholtzovy cívky jsme na základě měření sestavili energetické spektrum kobaltu a porovnali jsme jej s tím očekávaným.

1 Úvod

Mlžná komora umožňuje spatřit ionizující záření v prostoru bez použití speciálních zařízení. Účelem našeho projektu bylo za pomoci mlžné komory pozorovat různé typy záření radioaktivních látek. Z trajektorií částic jsme následně chtěli určit jejich energii. Určili jsme i spektrum energie jednoho ze zářičů.

2 Historie

Vynález mlžné komory je připisován skotskému fyzikovi Charlesi Wilsonovi. S její pomocí chtěl původně zkoumat meteorologické jevy, avšak výsledky jeho pozorování byly úplně jiné. Spatřil totiž dráhy letících elektricky nabitých částic a umožnil tak objevy několika nových, tehdy neznámých. V souvislosti s mlžnou komorou bylo uděleno několik Nobelových cen, například právě C. Wilsonovi nebo C. D. Andersonovi, jenž učinil objev pozitronu a následně i mionu. Dnes jsou již pro zkoumání částic využívány nové metody s přímým výstupem do počítače, a tak se mlžná komora používá spíše jen minimálně.

3 Sestavení

Tělo komory může tvořit i sklenice od okurek. My jsme však použili krychli z plexiskla a jako dno posloužil měděný plech, skrz který snadno prochází magnetické pole. Na dně byla ještě umístěna černá izolepa pro lepší pozorování jednotlivých drah. Tato krychle nahoře obsahovala žlábek s pracovní kapalinou (izopropylalkoholem), která byla po zapojení ohřívána elektrickým obvodem. Celou krychli jsme položili na suchý led.

4 Princip

Princip mlžné komory spočívá v tom, že zahříváná kapalina vytváří přesycenou páru. Obvykle by pára po ochlazení zkondenzovala, avšak po vyčerpání všech kondenzačních jader (např. prach) dojde ke vzniku přesycené páry. V případě, že se do mlžné komory následně dostane elektricky nabitá částice, rozbíjí molekuly přesycené páry, které poté vytvářejí kapky. Tyto kapky pozorujeme v podobě stopy podobné např. té za letadlem. V případě použití magnetu můžeme pozorovat některé další zajímavé jevy, neboť nabitá částice pod vlivem magnetického pole mění svojí trajektorii. Díky tomuto jevu byl objeven i pozitron, jenž díky kladnému náboji mění směr letu na druhou stranu než elektron.

5 Postup a výsledky

Pro pozorování je důležité tmavé prostředí. Poté už jen stačí baterkou svítit do komory a pozorovat ji ze stejného úhlu, aby byly stopy dobře vidět.

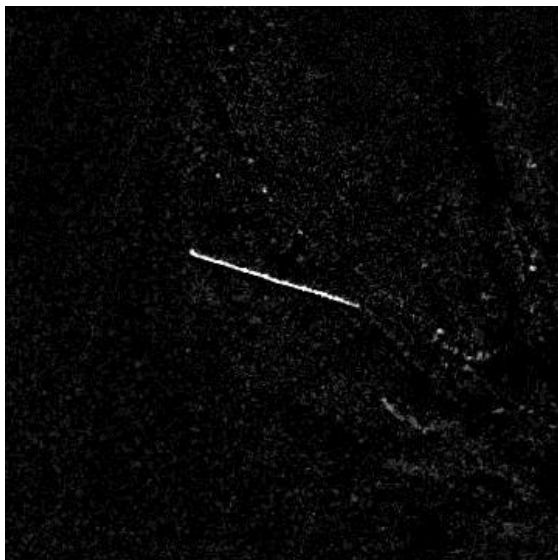
Nejdříve jsme se rozhodli vyzkoušet mlžnou komoru bez magnetu i bez zdrojů záření. I zde jsme pozorovali stopy, ale jen v minimálním množství.

Poté jsme již do komory umístili radioaktivní látky. Nejdříve jsme použili kobalt 60 a následně jsme vyzkoušeli i Cesium 137.

V komoře lze pozorovat následující typy záření:

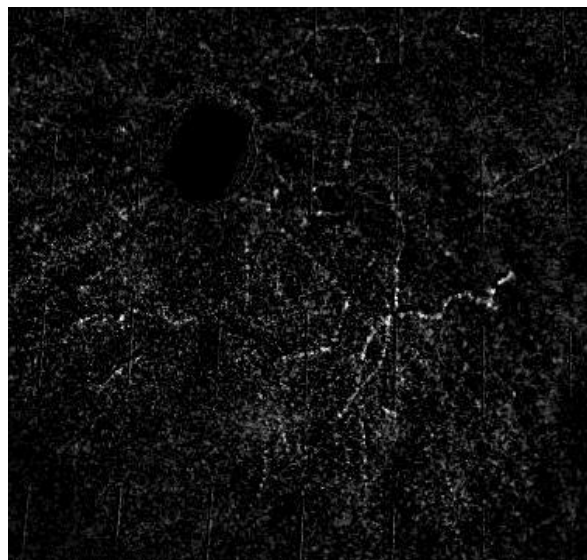
Alfa záření

Jedná se o jádro helia. Účinně ionizuje, a proto vytváří silnou, avšak krátkou stopu.

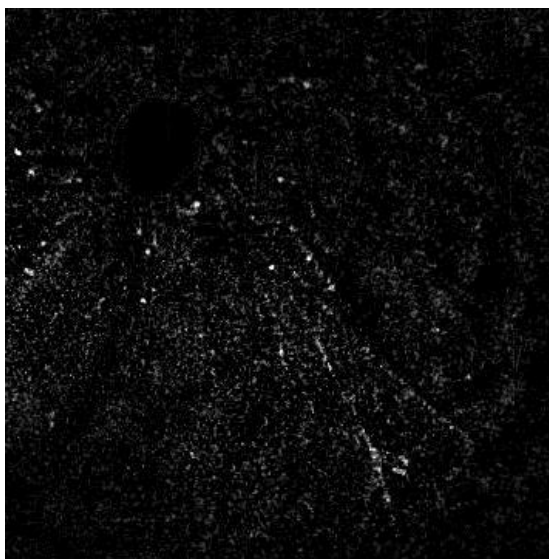
Elektrony

Nejčastější pozorovaná částice. Tvoří úzké dlouhé stopy, které se magnetickým poli viditelně zakřivují.

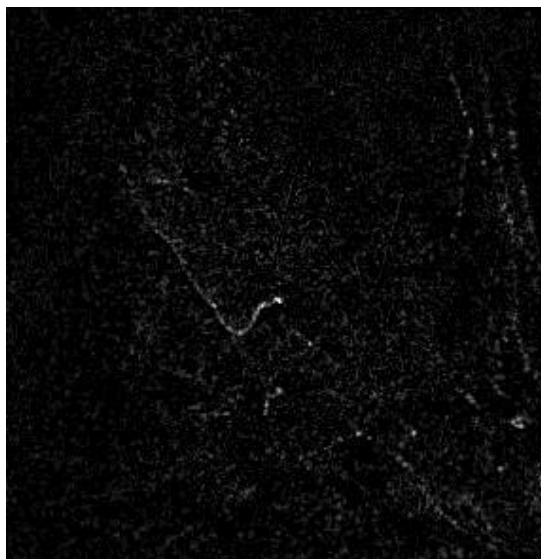
Pozitron

Antičástice elektronu. Na obrázku je zřetelné opačné zakřivení oproti elektronu

Mion

Viditelný pouze zřídka. Rozpadá se na viditelný elektron a dvě neutrína.

Na závěr jsme kolem komory umístili Helmholtzovy cívky. Cívky indukují homogenní magnetické pole, jehož indukci B lze vypočítat pomocí vzorce:

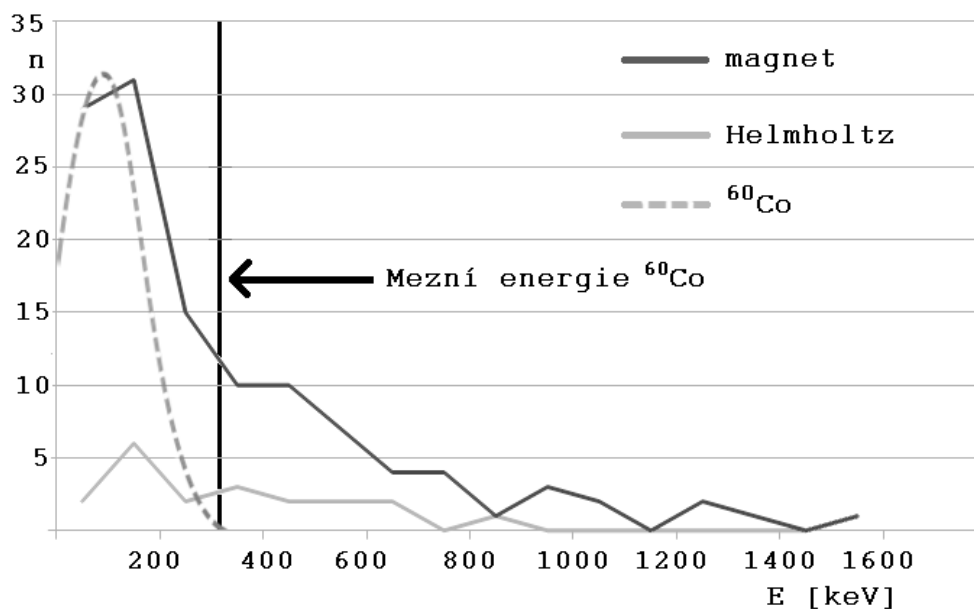
$$B = \left(\frac{4}{5}\right)^{3/2} \frac{\mu_0 n I}{R}$$

kde

Výsledkem bylo 5,5 mT, zatímco permanentní magnet dokáže vytvořit pole o velikosti až 190 mT (v malé vzdálenosti od magnetu). Nedokáže tedy vytvořit moc silné pole, ale i tak je můžeme použít pro výpočet energie částic.

Za tímto účelem jsme odvodili následující vzorec:

$$E_k = \sqrt{m^2 c^2 + r^2 q^2 B^2 c^2} - mc^2$$

Graf ukazuje množství částic při dané velikosti energie. Přerušovaná čára ukazuje očekávaný průběh pro kobalt 60, jež končí na černé linii. Částice s vyšší energií, které se nacházejí za ní, mohou být např. součástí kosmického záření, nebo se jedná o nepřesnosti měření. Nejvíce by mělo být elektronů s energií 310 keV. Celkově naměřené hodnoty vcelku odpovídají těm očekávaným.

6 Shrnutí

Pozorovali jsme záření některých radioaktivních látek (především kobalt 60). Zjistili jsme, že dle očekávání se nejvíce objevovaly elektrony, ale i některé další částice, jako např. pozitrony, které mohly vznikat z gama záření kobaltu. Také jsme pozorovali částice, které s kobaltem nesouvisí, jako např. miony, které zřejmě byly součástí kosmického záření, nebo alfa částice, které pocházejí z radonu přítomného ve vzduchu.

Také jsme změřili energetické spektrum kobaltu, které odpovídalo očekávaným hodnotám. Poprvé v historii týdne vědy jsme k tomu použili Helmholtzovy cívky.

Poděkování

Poděkování patří především našemu supervisorovi Viktoru Löffelmannovi, který s námi s nesmírnou trpělivostí a ochotou pracoval na projektu a vysvětlil nám celou problematiku mlžné komory. Dále patří poděkování určitě celé FJFI, díky které jsme se mohli účastnit Týdne vědy a získat nové, velmi cenné zkušenosti.

Reference:

- [1] Příspěvatelé Wikipedie, *Cobalt-60*, *Wikipedia, The Free Encyclopedia*, 2015, <<https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Cobalt-60&oldid=657312724>>
- [2] Příspěvatelé Wikipedie, *Helmholtz coil*, *Wikipedia, The Free Encyclopedia*, 2015, <<https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Cobalt-60&oldid=657312724>>
- [3] V. Löffelmann, *Mlžná komora*, 2014 <<http://kmlinux.fjfi.cvut.cz/~loffevik/komora/>>